

Gezicht op Delft, Johannes Vermeer

HET WARE GEZICHT OP DELFT van Johannes Vermeer

Fragment Johannes Vermeer

Meer dan een halve eeuw geleden zag ik voor het eerst het *Gezicht op Delft*. Sindsdien ga ik bij bezoek aan een tentoonstelling in het Mauritshuis altijd eerst naar dit schilderij, omdat het, hoe vaak ik het inmiddels ook gezien heb, altijd weer even indrukwekkend is.

Delft, een over de volle breedte van het doek geschilderd panorama onder een wolkenhemel die bijna twee derde van het oppervlak van het schilderij beslaat, en die twee samen weerspiegeld in het water van de haven.

Maar die eerste keer dat het stadsgezicht me overweldigde, drong zich tegelijk de gedachte op dat de gele kade aan de onderkant afbreuk doet aan de grootsheid van Vermeers *Gezicht op Delft*. Ik vond die oever geen deel uitmaken van het schilderij. Niet alleen heeft de kade met mensen een anekdotisch karakter dat botst met de illusionistische verbeelding van Delft,

Fragment Johannes Vermeer

maar ook wordt het horizontale concept met drie evenwijdige banen van lucht, stad en water door de schuin oplopende voorgrond verstoord.

Toen ik vervolgens de smalle driehoek van de gele kade net zo aandachtig bekeek als de bovenkant van het schilderij begon me op te vallen hoe kwalitatief verschillend boven- en onderkant zijn geschilderd. Alle elementen van die gele onderrand vertonen een slordigheid en gebrek aan vakmanschap zoals je dat in geen enkel werk van Vermeer aantreft en al helemaal niet in het buitengewone *Gezicht op Delft*.

Als schilder heb ik me lang afgevraagd hoe het mogelijk is dat een zo groot kunstenaar dit ene deel van zijn meesterwerk zo opvallend slecht heeft kunnen schilderen. De schildertechniek komt hier niet in de buurt van zijn trefzekerheid en zijn verfijnde schilders-handschrift. Even onacceptabel is hoe de diagonale voorgrond detoneert in de statige compositie van het stadsgezicht.

Fragment Johannes Vermeer

Licht op Delft, geschilderde reconstructie, Ton van Os

Fragment Johannes Vermeer

Op een op linnen gereproduceerde kopie van het schilderij heb ik het storende deel zo zorgvuldig mogelijk weggeschilderd en in de plaats daarvan het water zijn natuurlijke weerspiegeling over de gehele breedte teruggegeven. Dan verrijst tot in alle hoeken een onvergetelijk stralend visioen. Zo moet Vermeer het gewild hebben, en uitgevoerd. Het schilderij dat hem voor ogen stond, en dat hij ook voltooid heeft, had alles wat het *Gezicht op Delft* volmaakt maakte. Maar zo hebben wij het nooit leren kennen. Wij zien een Vermeer waaraan geknoeid is. De eenheid van het oorspronkelijke schilderij is onherroepelijk aangetast door de voorgrond die er aan is toegevoegd.

Ik ben er zeker van dat dit door mij zo goed mogelijk naar het oorspronkelijke concept gereconstrueerde schilderij het ultieme meesterwerk was dat op de schildersezels van Johannes Vermeer stond. Met het terugbrengen van het gereflecteerde Delft over de gehele linie is de monumentale opzet van het schilderij pas echt zichtbaar geworden. De volledige weerspiegeling van links naar rechts maakt de afbeelding van het zichtbare Delft tot een volmaakte visionaire verbeelding.

Fragment Johannes Vermeer

Er zijn wel sporen van leven waarneembaar op de kade aan de overkant, onder de poort van de klokkentoren en bij de boten, maar deze nauwelijks zichtbare aanwezigheid is opgenomen in de serene stilte die in Vermeers verfhuid bijna tastbaar is geworden.

De ontdekking van dit verloren gegane beeld is schokkend. Vermeer staat bekend als een van de allergrootste kunstenaars en zijn *Gezicht op Delft* is een van zijn meest indrukwekkende werken. In de oorspronkelijke staat, ontdaan van die storende inbreuk, zou het werk des te meer beschouwd zijn als een hoogtepunt van de Nederlandse schilderkunst van de zeventiende eeuw en van de westerse kunstgeschiedenis.

Fragment Johannes Vermeer

Op de klokkentoren is te zien dat het ongeveer acht uur in de morgen is. Uit het zuidoosten valt zonlicht op de daken van huizen in het centrum en vooral op de toren van de Nieuwe Kerk, terwijl het wolkendek de vooraan liggende huizen achter de stadsmuur in de schaduw legt. De doorbrekende zonnestrallen laten het stadje fonkelen als een edelsteen. Met zijn uiterst verfijnde techniek van los in elkaar geschilderde verftoetsen heeft Vermeer het licht op de stad voor de eeuwigheid vastgelegd. En door mijn geschilderde reconstructie kunnen we ons nu concreet voorstellen hoe dit horizontale stadssilhouet van donkere en zonbeschenen bouwwerken onder een wolkenlucht over de volle breedte in het water weerspiegeld werd. Een adembenemend nieuw gezicht: voornaam en ontroerend. Nogmaals: ontdaan van de toegevoegde anekdotiek is de verbeelding van Delft als een visioen. Dit schitterende schilderij dat ik de titel *Licht op Delft* zou geven bestaat niet meer. Het is voor altijd verloren gegaan.

Fragment Johannes Vermeer

Fragmente Johannes Vermeer

Fragmenten Johannes Vermeer

Gezicht op Delft, Johannes Vermeer, Mauritshuis

Johannes Vermeer

1632-1675

Gezicht op Delft, c.1660-1661

Dit is het beroemdste stadsgezicht uit de 17de eeuw. Het spel tussen licht en schaduw, de indrukwekkende wolkenlucht en de subtiele weerspiegelingen op het water maken dit schilderij tot een absoluut meesterwerk.

We zien Delft vanuit het zuiden. Het is vrijwel windstil, de stad ademt rust uit. Vermeer bracht die rust ook in zijn compositie door drie horizontale banen te maken: water, stad en lucht. En door de bebouwing wat minder rommelig te schilderen dan zij in werkelijkheid was.

We hebben nog altijd het *Gezicht op Delft* in het Mauritshuis.

Op het tekstbordje naast Vermeers schilderij staat:

Johannes Vermeer 1632 – 1675

Gezicht op Delft, c. 1660 -1661

Dit is het beroemdste stadsgezicht uit de 17^e eeuw. Het spel tussen licht en schaduw, de indrukwekkende wolkenlucht en de subtiele weerspiegelingen op het water maken dit schilderij tot een absoluut meesterwerk.

We zien Delft vanuit het zuiden. Het is vrijwel windstil, de stad ademt rust uit. Vermeer bracht die rust ook in zijn compositie door drie horizontale banen te maken: water, stad en lucht. En door de bebouwing wat minder rommelig te schilderen dan zij in werkelijkheid was.

Een korte heldere beschrijving. Maar in plaats van 'drie horizontale banen' op dit schilderij: water, stad en lucht, tel ik er vier: lucht, stad, water en kade.

Tekstbordje, Mauritshuis

Gezicht op Delft, Johannes Vermeer

Licht op Delft, geschilderde reconstructie, Ton van Os

Het is voor mij ondenkbaar dat Johannes Vermeer in die uiterst creatieve periode van zijn leven waarin hij *Het melkmeisje*, *Het meisje met de parel* en *De schilderkunst* schilderde, zelf de grandioze compositie van zijn *Gezicht op Delft* teniet heeft gedaan met deze half-diagonale vierde baan.

Conclusie: op enig moment na het overlijden van Vermeer heeft een onbekende schilder het concept van het *Gezicht op Delft* met zijn ingreep voor altijd vernietigd. Aan de onderkant van het schilderij heeft hij de door Vermeer geschilderde spiegeling in het wateroppervlak grotendeels overgeschilderd met een het gehele schilderij dominerende liggende driehoek.

De driehoek wordt bepaald door een gebogen lijn, die de kade markeert. De lijn begint rechtsonder naast de weerspiegeling in het water van de Rotterdamse Poort en loopt schuin op naar links, waar een afgemeerd schip aan de kade ligt. Het dak van het schip raakt aan de gespiegelde huizen van de overkant. Binnen de driehoek staan onuitgewerkt en heel schetsmatig getekend en geschilderd: een kade, een trekschuit, zeven menselijke figuren en twee paaltjes.

Fragment onbekende schilder

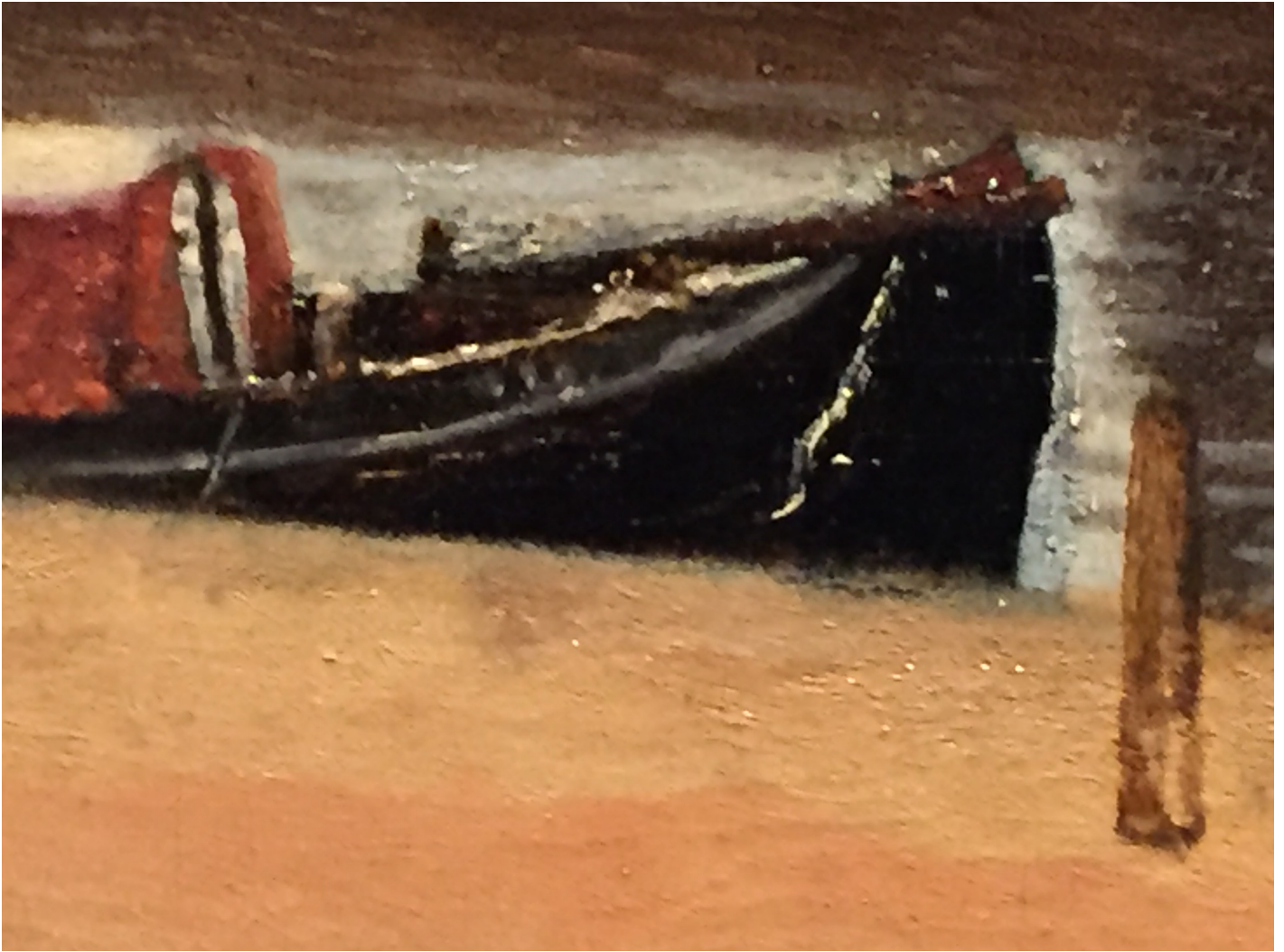
Fragment onbekende schilder

Het meest opvallende en storende aan de driehoek is de veel te lichte en branderige gele kleur. Wat de weergave van een bijna kleurloze hardstenen kade zou moeten zijn is een schaduwloze vlakke, overbelicht door een tweede lichtbron die detoneert bij de delicate schittering van Vermeers subtiel geschilderde zonlicht op Delft.

Door de zich opdringende gele kleur doet de vlakke oever denken aan een stuk strand. Deze indruk wordt nog versterkt door de te zichtbare penseelstreken waarmee de pasteuze verf in een korrelige structuur is opgebracht.

De kaderand zou, omdat die voor in het beeld ligt, volgens de wetten van het perspectief een duidelijke en harde contour moeten hebben om afstand te scheppen tussen voor- en achtergrond. Maar de dieptewerking ontbreekt op deze plaats door de rulle en vormloos geschilderde, onscherpe rand.

Door het ontbreken van een strakke afbakening tussen het kadeoppervlak en de lager liggende waterspiegel lijken beide in elkaars verlengde te liggen, zoals een strand aan zee.

Fragment onbekende schilder

Fragment onbekende schilder

Beide kades behoren visueel op vrijwel gelijke hoogte boven de waterspiegel, evenwijdig aan het wateroppervlak te liggen. Dat is hier niet het geval. Het is alsof we vanaf een hoog standpunt op de gele kade neerkijken. Aan Vermeers overkant, wanneer we de blik richten op de basislijn van de Schiedamse Poort in het midden van het schilderij, ligt Delft ongeveer op ooghoogte; je kijkt tegen de stad aan alsof je op straat staat.

De toevoeging onderaan het schilderij heeft tot gevolg dat er twee verschillende gezichtspunten zijn, wat de voorstelling onevenwichtig en ongeloofwaardig maakt.

De modellering van alle onderdelen in de driehoek is niet natuurgetrouw en niet realistisch. Het meest opvallende aan dit onuitgewerkte tafereel is dat de onderlinge verhoudingen van alle onderdelen - de trekschuit, de zeven personen en de twee paaltjes - niet kloppen; en dat de figuren in de voorgrond onnatuurlijk klein zijn afgebeeld.

Fragment onbekende schilder

Er is nog meer aan de hand. De plaatsing van de trekschuit, personen en paaltjes blijkt bij nadere beschouwing niet willekeurig, maar als het ware gedictieerd te zijn door de bovenkant van het schilderij. Om dit inzichtelijk te maken heb ik op deze reproductie een aantal horizontale en verticale lijnen getrokken:

De langwerpige trekschuit en de vijf figuren die er voor staan zijn aangebracht om de oorspronkelijke spiegeling te camoufleren. De twee paaltjes, die de kleur van de spiegeling hebben behouden, staan op de plaats waar het water de twee torens op de achtergrond spiegelde.

De twee vrouwen, die loodrecht staan onder de ruimte tussen twee huizen aan de horizon, maken de spiegeling op die plaats ongedaan.

In het algemeen valt de onbeholpen en amateuristische manier op waarmee de veranderingen onderin zijn aangebracht. Hier ontbreken de stilering, de textuur, het heldere coloriet en de verzadigde kleuren, die Vermeer laat zien in zijn verbeelding van zijn geboorteplaats Delft.

Fragment onbekende schilder

Fragment onbekende schilder

De volgende reeks observaties illustreert dit:

Aan de linkerkzijde van het schilderij komen de contouren van de daken onder de wolkenlucht tot aan de Schiedamse Poort niet overeen met de spiegeling ervan in het water, zoals rechts op het schilderij wel het geval is.

Schuin boven de meest rechts staande vrouw verandert het door Vermeer prachtig geschilderde gladde wateroppervlak door de met grof aangebrachte los op het schildersdoek liggende verfstreken in een structuur die meer aan een grove kalkwand doet denken dan aan water.

Het meest storende aan de scene met de trekschuit, het groepje mensen en de twee paaltjes is dat het, zoals slechte schilders doen, van achteren naar voren is geschilderd. Allereerst is Vermeers spiegeling gedeeltelijk weggeschilderd, daarna is de trekschuit aangebracht, vervolgens zijn de personen neergezet en als laatste handeling is de grond waarop zij zouden moeten staan met grove penseelstreken bijgewerkt.

De trekschuit is, vergeleken met het door Vermeer indrukwekkend geschilderde schip en de boten die voor de andere kade liggen, opvallend vormloos en heeft de afmetingen van een wat groot uitgevallen kano.

De voorkant en de lange zijkant van de kajuit hebben zonder enige nuance dezelfde rode kleur. Het rode dak is met te dikke witte verf weggedekt en lijkt geen deel uit te maken van de constructie van de kajuit, die duidelijk niet driedimensionaal van vorm is en bovendien zo laag dat het onwaarschijnlijk is dat de wachtende mensen op de kade door de met witte verf gemarkeerde smalle opening aan de voorkant naar binnen zouden kunnen gaan.

De neus van de trekschuit zou in tegenstelling tot de tegen de kade aanliggende zijkant van de schuit een stuk van de kade af moeten liggen. Door de egaal zwart geschilderde kleur van de schuit zit die dieptewerking er niet in.

Het voorste gedeelte van de romp ligt niet alleen plat tegen de kade aan, maar komt zelfs over de niet strak geschilderde kaderand heen.

Raadselachtig is ook de onduidelijk half afgebroken verfstreek op de wand van de schuit: is hier een ketting of kabel om aan te leggen afgebeeld? Even vreemd is het dat de trekschuit niet aan een van de paaltjes ligt vastgelegd.

Naast de messcherpe contour van de neus van de schuit is aan de onbeholpen uitgevoerde correctie te zien dat de schuit in eerste opzet groter moet zijn geweest. De mislukte correctie van de voorkant van de trekschuit is samen met de twee paaltjes de lelijkste halve vierkante decimeter van het gehele schilderij.

Fragment onbekende schilder

Fragment onbekende schilder

Door het keer op keer bekijken van deze plek ben ik me voor het eerst gaan afvragen of Vermeer wel de schilder van het gehele schilderij is en ben ik de onderkant van het schilderij net zo aandachtig gaan bekijken als de bovenkant.

De boven- en zijkant van de kajuit heeft een met grove penseelstreken opgebrachte structuur die door de vijf transparant geschilderde personen heen schemert. Deze zichtbaar door de kleding van de figuren lopende verfsporen van de achtergrond maken dat de figuren geen vorm krijgen en tweedimensionaal blijven.

Het duidelijkst is de rode baan van de kajuit te zien in de schort van de vrouw links en in het kledingstuk van de vrouw rechts.

In de cape van de grote man die in het midden staat, zijn sporen van de rode kajuit op het onderste deel van zijn lichaam zichtbaar en op borsthoogte is een horizontale streep witte verf van de bovenkant van de kajuit door zijn kleding heen te zien.

De man heeft, net als de vrouw rechts van hem, geen gezicht onder zijn vormloze hoofddekseel. Wat de onderkant van zijn benen zouden moeten zijn, eindigt niet met schoenen of laarzen, maar met een vorm die nog het meest aan een vissenstaart doet denken. Zowel deze man als de twee figuren naast hem staan niet stevig op de grond, het is alsof ze om kunnen vallen.

Fragment Johannes Vermeer

Fragment onbekende schilder

De doorschemerende grove verfstructuur van de achtergrond valt ook op bij de vormloos en schetsmatig geschilderde twee vrouwen aan de linkerkant. Het bovenlichaam van de achterste vrouw bevindt zich niet achter, maar naast de voorste vrouw, waardoor beide bovenlichamen op één onderlichaam lijken te staan. Is bij de eerste vrouw het gezicht slechts met een verticaal bruin vervlekje aangegeven dat wegvalt tegen de achtergrond, de vrouw half achter/naast haar heeft helemaal geen gezicht; het hoofdkapje en het gezicht zijn niet meer dan een vormloze vlek witte verf.

Het glinsterende licht van Vermeer laat op Delft iedere oneffenheid op de muren, de gebouwen, de daken, de kerktorens, de gouden wijzer van de klokkentoren, de reling van het schip, de schuin omhoogstekende vlaggenmast, de bladeren in de bomen en de met een enkel stipje verf zichtbaar gemaakte personen op de kade sprankelen.

De vijf figuren voor de trekschuit daarentegen, evenals de twee vrouwen naast de paaltjes, worden in tegenstelling tot de overbelichte kade niet verlicht door de tweede lichtbron in het schilderij. De tweede bron verlicht wel de kade, maar werpt geen lichtaccenten op de bovenkant van de donkere hoofddeksels, de witte kapjes, de schouders, de reling van de trekschuit en kajuit, en de bovenkant van de paaltjes, waardoor niets van dit alles loskomt van de achtergrond.

Fragment onbekende schilder

De twee schaduwloze paaltjes waaraan niet is te zien van welk materiaal zij gemaakt zijn, hebben, heel opvallend, de kleur van de oorspronkelijke waterspiegeling. Zij zijn vormloos, hebben geen strakke contouren en lijken omdat ze niet verankerd zijn in de zanderige grond los boven het kadeoppervlak te staan.

Tussen de twee verticale paaltjes, die van de kaderand afstaan, en de horizontale waterspiegel onder de kaderand, zou een grotere afstand te zien moeten zijn. Het is de onbekende schilder niet gelukt om een ruimte tussen de paaltjes en het wateroppervlak te suggereren, waardoor de paaltjes niet los van de waterspiegel staan maar in hetzelfde geschilderde verfoppervlak lijken te liggen.

De waterspiegel loopt niet achter de paaltjes langs, maar is op enkele plaatsen zelfs tegen of voor de paaltjes geschilderd.

Eveneens op de meest ondeskundige manier is geprobeerd om met een tiental futloze grijze verfstreepjes tussen de paaltjes golfjes te schilderen. Deze verfstreepjes, die geen deel uit maken van de lange doorlopende golflijnen in het water, liggen los op de ondergrond en enkele ervan raken zelfs de binnenkant van de paaltjes.

Fragment onbekende schilder

De vrouwen rechts van de paaltjes zijn zoals alle andere figuren in het gele vlak onrealistisch en veel te klein geschilderd. Als we ervan uitgaan dat de paaltjes ongeveer een meter hoog zijn, en we van de bovenkant van het linker paaltje evenwijdig aan de grond een lijn trekken naar de schouder van de vrouw met het gele jasje (wit kapje, geel jasje en blauwe schort; is zij *het Melkmeisje* van Vermeer?), dan kan zij niet langer zijn dan een meter veertig.

De sporen van de geschilderde achtergrond zijn ook door de kleding van deze twee vrouwen te zien. Onder het kapje van de linkervrouw zijn wel drie donkere en een licht plekje aangebracht, maar die vormen samen geen gezicht.

Een deel van haar achterhoofd ontbreekt, omdat de grijze achtergrondverf over haar witte kapje heen is geschilderd. Haar linker bovenarm en haar bijna recht afhangende schort zijn onhandig in een lange ononderbroken lijn geschilderd, die als een silhouet scherp afsteekt tegen de achtergrond. Haar rechter onderarm kan niet onder de bijna recht afhangende schort verborgen zijn. Hoewel de rechter onderarm tussen elleboog en hand geamputeerd lijkt te zijn kan er toch een halve mand mee vastgehouden worden. Bij het schilderen van het licht op de onderarm, de mand en het hengsel heeft de onbekende schilder geprobeerd de schildertechniek van Vermeer te imiteren.

Gezicht op Delft, Johannes Vermeer

Licht op Delft, geschilderde reconstructie, Ton van Os

Vanaf deze twee vrouwen tot aan de spiegeling uiterst rechts in de hoek van het schilderij is goed te zien dat de waterspiegel niet lager ligt dan de kade. De grijsblauwe kleur van het water en de gele kleur van de kade hebben ongeveer dezelfde toonwaarde en lijken daardoor in elkaar over te gaan.

Het water stroomt niet onder langs de kadekant, maar zou hier en daar over de kaderand kunnen spoelen, zoals zeewater op het strand.

Tot slot, als je Vermeers verfhuid van het *Gezicht op Delft* van dichtbij bekijkt, zie je dat dit schilderij na vele eeuwen nog steeds in goede staat is, al is over het gehele doek een fijn craquelé zichtbaar. Het 'vakmanschap' van de onbekende schilder is aan het onderste gedeelte van het schilderij goed af te lezen; daar is de veel te zwaar opgebrachte verf gaan barsten, zelfs met grote scheuren tot gevolg.

Een halve eeuw heb ik niet meer te gaan, maar in de tijd die er nog wel is zal ik met enige regelmaat het Mauritshuis bezoeken om het *Gezicht op Delft* te zien. Niet alleen omdat het een van de mooiste, de meest ontroerende en geluk schenkende schilderijen is die ik tot nu toe heb gezien, maar ook om meer nog dan op andere momenten de maker van dit wereldwonder te gedenken:

Johannes Vermeer, aan wie ik dit project opdraag.

Ton van Os
2020

Licht op Delft, geschilderde reconstructie, Ton van Os

Colofon

Concept & fotografie:
Ton van Os
www.tonvanos.com

Redactie:
Paula Koning

Vormgeving:
Studio Wouke Boog